

۱

کهن ترین نسخه مترجم قرآن و چهارمین نسخه تاریخ‌دار فارسی

قدیمترین نسخه‌های تاریخ‌دار فارسی که تا کنون می‌شناسیم، سه نسخه است از قرن پنجم: [۱] نسخه *الابنیة عن حقایق الأدویة* از موفق‌الدین ابومنصور علی هروی، مورخ ۴۴۷ ق به خط اسدی طوسی (کتابخانه ملی اتریش، به شماره A. F. 340)؛ [۲] نسخه *شرح التعرف لمذهب التصوف (نور المریدین و فضیحة المدّعیین)*، شرح فارسی اسماعیل مستملی از کتاب ابوبکر کلاباذی، مورخ ۴۷۳ ق (موزه ملی کراچی، به شماره 207- n. m. 1959)؛ [۳] نسخه *هدایة المتعلمین فی الطب* ابوبکر ربیع بن احمد اخوینی بخاری، مورخ ۴۷۸ ق (کتابخانه بادلیان آکسفورد، به شماره Pers. C. 37).^۲ (افشار ۱۳۸۷: ۱۷-۱۸ و پانوش ۱ ص ۱۷؛ نیز: لازار ۱۳۸۷: ۵۱؛ ریشار ۱۳۸۳: ۳۰)

پس از این نسخه‌ها، نسخه‌ای فوق‌العاده نفیس و ارزشمند از قرآن کریم به خط کوفی ایرانی همراه با زیرنویس فارسی در ترجمه و تفسیر آیات، چهارمین نسخه تاریخ‌دار فارسی به شمار می‌رود؛ نسخه‌ای که کهن‌ترین نسخه مترجم تاریخ‌دار قرآن نیز هست. این اثر هنری کم‌نظیر و این متن مهم ارزشمند - که از این پس با عنوان *اختیاری تفسیر ابونصر* از آن یاد می‌کنیم - با وجود اهمیت بسیارش تا کنون در جایی به تفصیل معرفی نگردیده و چنانکه شایسته و بایسته آن بوده بدان توجه نشده است. نسخه *تفسیر ابونصر*، به شماره ۲۰۹ بخش خزینه امانت در کتابخانه موزه توقایی سرای استانبول محفوظ است؛^۳ و تصویر دو صفحه از آن (برگه‌های a 37 — b 36)،

به صورت تزئینی در مقدمه اکمال‌الدین احسان اوغلو بر جلد اول از *World Bibliography of Tranlation of The Holy Qur`an in Manuscript Form* (کتابشناسی جهانی نسخه‌های خطی ترجمه قرآن کریم) به چاپ رسیده است (ihsanoglu 2000: xvii).^۴ در ذیل تصویر مذکور (همان‌جا)، نام مؤلف (مفسر)، مشخصات نسخه و کاتب آن را این‌گونه آورده‌اند:

ابونصر احمد بن محمد بن حمدان بن محمد: قرآن کریم (تفسیر فارسی)؛ ۲۳۹ برگ، ۷+۵ خط در هر صفحه، خط کوفی با اعراب‌گذاری، کتابت عثمان بن الحسین الوراق الغزنوی، [در] ۴۸۴ ق؛ آغاز و انجام افتاده، از سوره ۱۸/ [آیه] ۶۰ تا سوره ۲۲ [موجود است؛ شامل سوره‌های الکهف، مریم، طه، الانبیاء، الحج] (کتابخانه موزه تویقایی سرای، بخش خزینه امانت، ش ۲۰۹).

پیداست که بررسی کامل این دستنوشته و تحلیل دقیق متن آن وابسته به رؤیت نسخه یا تصویر کاملی از آن است؛ اما از آنجا که تا کنون کوشش نگارنده برای دستیابی به تصویر نسخه محفوظ در موزه تویقایی سرای بی‌نتیجه مانده، مقاله حاضر بر اساس تصویر همان دو صفحه که از این دستنویس نفیس به چاپ رسیده (نک: پیوست، تصویر ۱) نوشته شده است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. چاپ عکسی (رنگی) این نسخه با مقدمه ایرج افشار، علی‌اشرف صادقی و دیگران در سال ۱۳۸۸ ش در تهران (میراث مکتوب) منتشر شده است.
۲. چاپ عکسی (سیاه و سفید) این نسخه با مقدمه‌های غلامرضا بنایی و ایرج افشار در سال ۱۳۸۷ ش در تهران (انتشارات بهرام) منتشر شده است.
۳. کتابخانه کاخ - موزه تویقایی سرای از چند بخش تشکیل شده که یکی از آنها بخش خزینه امانت است. اصل ساختمان کاخ و تأسیس آن از قرن نهم است. فهمی ادهم قره‌طای فهرستی برای نسخه‌های خطی کاخ - موزه تویقایی سرای به تفکیک زبان نسخه‌ها نوشته و مشخصات نسخه‌های خطی عربی، فارسی و ترکی موجود در موزه تویقایی را به طور مجزا در ۳ فهرست جداگانه فراهم آورده است. فهرست نسخه‌های خطی ترکی در دو جلد در سال ۱۹۶۱ م، فهرست نسخه‌های خطی فارسی در یک جلد و در همان سال، و فهرست نسخه‌های خطی عربی در چهار جلد در فاصله سال‌های ۱۹۶۲ تا ۱۹۶۹ م به چاپ رسید. مشخصات چاپی فهرست نسخه‌های خطی فارسی به قرار زیر است:

Topkapi Sarayı Müzesi Kutuphanesi. Farsca Yazmalar Katalogu, E. E. Karatay, Istanbul, Topkapi Sarayı Müzesi, 1961.

نسخه تفسیر ابونصر در جلد مربوط به نسخه‌های خطی فارسی موزه تویقایی سرای معرفی نشده است. در فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه (سبحانی ۱۳۸۳) نیز نامی از این تفسیر فارسی نیست. ۴. از آقای علی صفری آق قلعه که نخستین بار توجه مرا به این تصویر در کتاب مذکور جلب کرد، سپاسگزاری می‌کنم.

